

Natuurhistorisch Maandblad

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

DE WAARDE VAN OUDE VROUWEN

Aantoonbaar seksistisch gedrag bij mannen is volgens veel traditioneel denkende biologen een aanwijzing voor een sterke positie van de jonge vrouw in de menselijke samenleving. De jonge vrouw heeft een voorgrond op haar oudere concurrenten door een grotere vruchtbaarheid, een aantrekkelijk lichaam en een grote mate van onbevangenheid die haar gemakkelijk bindbaar maakt. Al deze kenmerken zetten mannen

FOTO: P. PALMÉN

aan tot hanengedrag en daarmee tot het voorspel om te komen tot een succesvolle overdracht van hun genen op het nageslacht.

Groot was dan ook de verrassing dat mannelijke chimpansees volgens primatoloog Martin Muller een duidelijke voorkeur hebben ontwikkeld voor de wat oudere dames. Wanneer een oud vrouwtje laat merken dat ze vruchtbaar is, hangen alle mannen om haar heen en is nauwelijks aandacht voor de jonge krachtige meiden die op alle mogelijke manieren de aandacht voor henzelf trachten op te eisen. En daarin gaan ze nog een heel stuk verder dan hun menselijke gelijken. Niets kan de apenmannen echter op andere gedachten brengen, daarmee de oudere vrouwen verrassend op een hoog voetstuk plaatsend.

Verrassend omdat mensen een ander gedrag etaleren, terwijl ons DNA maar slechts voor 5% van dat van de chimpansee verschilt. Je zou je kunnen afvragen of wij mannen de verkeerde prioriteiten leggen. Zijn de volkslange lichamen, de volle borsten en brede heupen ons opgedrongen door de reclamewereld of zijn ze werkelijk zo effectief als het daaraan geadapteerde gedrag van mannen doet vermoeden? Op die laatste vraag is een duidelijk antwoord te geven, veel niet-westerse volkeren hebben inderdaad vaak een geheel ander vrouwelijk schoonheidsideaal.

Terug naar de oude vrouwen. De verklaring van Martin Muller is dat oudere chimpansee-vrouwen én meer ervaring hebben in het opvoeden van hun kroost én al bewezen hebben een goede lichamelijke conditie te hebben en daarvoor door mannen meer worden geapprecieerd. De vrouwelijke chimpansee kent bovendien geen menopauze en blijft dus tot op hoge leeftijd vruchtbaar. En ook voor deze manier van Darwinistisch denken is iets te zeggen. Nu is deze denkwijze zeker niet nieuw. Herpetologen weten al langer dat oude vrouwen een veel grotere bijdrage leveren aan de populatiegroei dan de jonge meiden. Bij alle Nederlandse reptielen neemt het aantal nakomelingen toe met de leeftijd van de moeder.

Maar waarom verschillen mensen dan toch van apen? Het voor-

deel van de chimpansee is immers ook op de mens van toepassing. Pygmeënen hebben mogelijk nog de grootste overeenkomst met chimpansees. Ze worden over het algemeen niet oud (25 jaar) en bij meisjes stopt de groei al op dertienjarige leeftijd, terwijl de groei in westerse landen nog zeker vijf jaar doorzet. De kindertijd bij Pygmeënen is dus aanzienlijk bekort. De meeste pygmeënen krijgen hun eerste kind al voor het

zestiende levensjaar. De wetenschappelijke verklaring voor het verschijnsel is dat bij deze natuervolken een zeer hoge sterfte optreedt en dat ze zo proberen de hoge mortaliteit te compenseren.

En hierin ligt ook de kern. Bij minder sterfte is er geen behoefte aan veel kinderen. Bij de *Australopithecus* kon zich het centrale zenuwstelsel ontwikkelen dankzij een overvloed aan voedsel. Zijn levensverwachting en daarmee ook zijn kindertijd werden langer. De grotere schedel leverde wel meer risico bij het baren van kinderen en ook hadden deze daarna meer zorg nodig. Maar dat alles werd opgelost met het fenomeen menopauze dat de mens als enige primaat ontwikkelde.

De 'grootmoederhypothese' doet in deze theorie opgang. De reproductiestop zorgt ervoor dat oma niet alleen haar eigen kinderen, maar ook haar kleinkinderen begeleidt naar volwassenheid. De 'prudent-mother' hypothese koppelt daar nog aan vast dat vrouwen die veel baren een lagere levensverwachting hebben. Deze laatste hypothese wordt bevestigd door Dustin Penn en Ken Smith die onderzoek deden aan de Mormoonse samenleving in Utah (gemiddeld acht kinderen per gezin) en daarbij inderdaad constateerden dat bij gezinnen met veel kinderen de vrouwen een beduidend lagere leeftijd bereikten.

De menopauze is dus een godsgeschenk dat door weinig vrouwen overigens echt wordt gewaardeerd. En ze gaan er ook nog onverstandig mee om. Jonge vrouwen willen in hun hang naar schoonheid zo lang mogelijk rondlopen in dat slanke lichaam met volle borsten en brede heupen, daarmee hun beschikbare voortplantingsperiode wel erg kort makend. Vrouwen die pas ver na hun dertigste hun eerste kind willen krijgen, spotten dus met alle evolutionaire verworvenheden. Vanuit de moderne vrouw gezien had de evolutie zich beter kunnen richten op de man om die met een 'grootvaderhypothese' een definitieve menopauze te bezorgen.

Klein glaskroos terug in Limburg

P.J.M. Verbeek, Bureau Natuurbalans/Limes divergens B.V., Universitair Bedrijven Centrum, Postbus 31070, 6503 CB Nijmegen
P. van den Munckhof, De Landschappen, Postbus 31, 3730 AA De Bilt

Vanaf 1989 zijn door de twaalf Provinciale Landschappen honderden natuurherstelprojecten uitgevoerd in het kader van de subsidieregeling Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN), waarvan de uitvoeringsregeling 'Effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen' een belangrijk onderdeel is. In 2006 en 2007 zijn in opdracht van 'De Landschappen' tientallen uitgevoerde projecten geïnventariseerd op het voorkomen van (vrij) zeldzame plantensoorten. In het kader van deze ('beleids-') monitoring is in oktober 2006 ook het Nieuwe Heerenven op Landgoed 'De Hamert' (gemeente Bergen), eigendom van de Stichting het Limburgs Landschap, geïnventariseerd.

HET NIEUWE HEERENVEN

Eeuwenlang was het Heerenven een groot moerasgebied, ontstaan door het afgraven van een hoogveen. Rond 1910 werd een groot gedeelte, waaronder het huidige Nieuwe Heerenven met een oppervlakte van 32 ha, ontgonnen tot landbouwgrond. In 1999 werden twaalf hectaren van dit deelgebied weer teruggegeven aan de natuur, door de bemeste bovenlaag te verwijderen. In 2001 gebeurde dat met de resterende 20 ha. In beide fasen werd een gedeelte van de bovenloop van de Molenbeek van de Well vergraven. Dit gebeurde zodanig dat de loop als een

wat diepere slenk in het ven kon worden geïntegreerd. Op het laagste punt van het ven, nabij de noordrand, werd een stuw gebouwd. Door deze stuw en door de verlaging van het maaiveld werd een flinke vernatting gerealiseerd. Daardoor is het grootste ven van Limburg ontstaan, dat in natte perioden een oppervlakte van ongeveer 30 ha heeft en water op de Molenbeek loost, maar in droge zomers volledig uit kan drogen. Dit ven wordt het 'Nieuwe Heerenven' genoemd, om verwarring te voorkomen met het 'Oude Heerenven', een onontgonnen restant van het vroegere Heerenven, dat in de natte heide ten noordwesten van het Nieuwe Heerenven ligt. Na de ontginning van het Nieuwe Heerenven [figuur 1] hebben enkele zeldzame plantensoorten zich tot 1999 weten te handhaven in sloten en in een drinkpoel in het ontgonnen ven, namelijk Witte waterranonkel (*Ranunculus ololeucos*), Vlottende bies (*Eleogiton fluitans*), Veelstengelige waterbies (*Eleocharis multicaulis*) en Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*). Direct na het venherstel in 1999 tot en met 2001 breidden deze soorten zich enorm uit over het nieuwe ven. Andere doelsoorten bleven jarenlang afwezig, hoogstwaarschijnlijk omdat er geen kiemkrachtige zaden meer aanwezig waren in de venbodem door de vroege ontginning. In de loop der jaren vestigden zich echter steeds meer soorten vanuit de (verre) omgeving. In de periode 2000 tot en met 2003 nam het aantal aanwezige soorten van de landelijke Rode lijst toe van vier naar twaalf en dat van de Limburgse van 13 naar 32 (KURSTJENS, 2003). Na 2003 vond er geen gebiedsdekkende inventarisatie meer plaats, maar stond de positieve ontwikkeling van de flora alerminst stil, zoals uit dit artikel blijkt.

FIGUUR 1
Overzicht van het Nieuw Heerenven met op de voorgrond in de ondiepe plassen de groeiplaatsen van Klein glaskroos (*Elatine hydropiper*) (foto: P. Verbeek).

FIGUUR 2

Gesteeld glaskroos (*Elatine hexandra*) in het Valkenbergven (Ravenvennen) in 2006 (vergroting circa 5x). Op deze foto zijn de drietallige bloemen en vruchten goed zichtbaar (foto: P. Verbeek).

ONTDEKKING VAN KLEIN GLASKROOS

In 2006 bevatte het Nieuwe Heerenven op 27 juni nog water, maar op 19 juli stond het volledig droog. Vermoedelijk is het echter al eerder in juli drooggevallen ten gevolge van het extreem droge, hete weer van de voorafgaande weken. Op 18 september hadden zich dankzij veel regen in augustus hier en daar alweer wat poelen regenwater gevormd in het ven en ook op 3 oktober waren alleen nog maar enkele waterpoelen aanwezig in het verder nog geheel droge ven.

Op 3 oktober 2006 werd door de tweede auteur glaskroos ontdekt in het Nieuwe Heerenven. Van deze niet bloeiende plantjes werd aangenomen, dat het om het in Limburg toch al zeer zeldzame Gesteeld glaskroos (*Elatine hexandra*) ging [figuur 2]. Op 5 oktober werd het ven nogmaals bezocht, nu door beide auteurs. Ditmaal werden ook bloeiende plantjes aangetroffen en aan de hand daarvan kon worden vastgesteld, dat het om het nog veel zeldzamere Klein glaskroos (*Elatine hydropiper*) ging [figuur 3]. Ondanks het late seizoen werden op die dag in totaal niet minder dan tien soorten van de landelijke Rode lijst in het ven aangetroffen, waaronder naast Klein glaskroos ook Wijdbloeiende rus (*Juncus tenegeia*), Vlottende bies en Witte wateranonkel. Ook aan het rijtje eerder aangetroffen soorten van de Limburgse Rode lijst konden die dag namen worden toegevoegd: behalve het Klein glaskroos ook nog Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*) en Slijkgroen (*Limosella aquatica*). Het eveneens in het Nieuwe Heerenven aangetroffen Klein vlooienkruid (*Pulicaria vulgaris*) kwam in de vorige Limburgse Rode lijst (CORTENRAAD & MULDER, 1989) nog voor in de categorie 'uitgestorven'. In de nieuwe lijst uit 1998 (CORTENRAAD & MULDER, 1998) is ze niet meer als zodanig vermeld, maar in datzelfde jaar werd ze opnieuw gevonden in Limburg (CORTENRAAD & MULDER, 2000). Naast de genoemde soorten werd ook de Zilte greppelrus (*Juncus ambiguus*) in het Nieuwe Heerenven aangetroffen, een soort die in het Subcentreurop district (waar het ven toe behoort) zeer zeldzaam is. Deze soort staat weliswaar op de Limburgse Rode lijst (CORTENRAAD & MULDER, 1989; 1998), maar dan alleen voor het Zuid-Limburgse heuvelland; voor Noord- en Midden-Limburg wordt ze in beide lijsten niet vermeld.

in de voorafgaande week aanmerkelijk hoger, zodat de meeste glaskroosplantjes onder water waren komen te staan. Op 12 oktober was het water nog eens ongeveer 20 cm gestegen en stonden alle plantjes onder (ondiep) water. Ook na die datum bleef het water stijgen. Op 14 november was globaal de helft van het Nieuwe Heerenven met water gevuld en op 8 december stond het grootste deel van het ven vol water.

Klein glaskroos is in Europa het algemeenst in Scandinavië en langs de Oostzee en groeit daar meestal op ondiepe plaatsen in meren en traag stromende rivieren en in sloten en vaarten, op allerlei typen ondergrond. De plant kan zelfs brak water verdragen. In Duitsland is Klein glaskroos recent aangetroffen in visvijvers (JAGER, 2000). In België was de soort in 1867 voor het laatst gevonden, maar in 1985 werd ze daar opnieuw ontdekt, in de Platweiers bij Zonhoven. In 1991 bleek de soort in de Belgische provincie Limburg in niet minder dan 22 kilometerhokken aanwezig te zijn (BERTEN *et al.*, 1991). Ook in Nederland werd Klein glaskroos tot voor kort als uitgestorven beschouwd, nadat ze in 1974 voor het laatst was gevonden in de Noord-oostpolder. In 1998 werd ze herontdekt in Friesland, in een aantal poelen in de Ryptsjerksterpolder bij Leeuwarden (JAGER, 2000). Inmiddels is de soort hier weer verdwenen. In 2001 werd Klein glaskroos door John Bruinsma ontdekt in de Kraaijenbergse Plassen aan de Maas bij Cuijk in Noord-Brabant, slechts enkele tientallen kilometers verwijderd van het Nieuwe Heerenven. Ook in 2002 en 2003 groeide ze daar nog, samen met Klein sterrenkroos (*Callitriche palustris*) en Slijkgroen, in een laguneachtige, zandige zone, die nog niet was afgegraven. Inmiddels is het gebied afgegraven en is de soort ook hier weer verdwenen (schriftelijke mededeling Fons Reijerse). In 2005 werd de soort door Eddy Weeda gevonden bij de Wiessenbergse Kolk in Gelderland, waar ze nog steeds voorkomt (persoonlijke mededeling Eddy Weeda). Momenteel is Klein glaskroos in Nederland dus nog maar van twee groeiplaatsen bekend. In Limburg was Klein glaskroos tot voor kort alleen bekend uit Zuid-Limburg. Ze is daar na 1950 ergens langs de Maas bij Gronsveld gevonden (MENNEMA *et al.*, 1980), maar was in 1980 weer uitgestorven (CORTENRAAD & MULDER, 1989).

FIGUUR 3

Klein glaskroos (*Elatine hydro-piper*) bij het Nieuwe Heerenven in 2006 (vergroting circa 5x). Duidelijk zichtbaar zijn de viertallige bloemen en vruchten die een belangrijk determinatiekenmerk zijn ten opzichte van de andere twee soorten glaskroos (foto: P. Verbeek).

TYPERING VEGETATIE

JAGER (2000) heeft alle (18) tot dusverre bekende vegetatieopnamen met Klein glaskroos gepubliceerd. Hieruit blijkt dat de soort in diverse typen pioniersvegetaties voorkomt, die onder andere tot de Fonteinkruid-klasse (POTAMETEA), Riet-klasse (PHRAGMITETEA) en Tandzaad-klasse (BIDENTETEA TRIPARTITAE) kunnen worden gerekend. JAGER (2000) constateert, dat het vreemd is dat deze soort in Nederland zo zeldzaam is, terwijl genoemde plantengemeenschappen wijd verbreid zijn.

De vegetatie in het Nieuwe Heerenven lijkt op de groeiplaatsen van Klein glaskroos vooral op de Slijkgroen-associatie (ELEOCHARITO ACICULARIS-LIMOSELLETUM) uit de Tandzaad-klasse. Ook zijn er diverse plaatsen in het ven waar de vegetatie tot de Oeverkruid-klasse (LITTORELETEA) gerekend kan worden. In de vegetatieopname, die in oktober 2006 in het ven werd gemaakt, zijn elementen van zowel de Slijkgroen-associatie als de Oeverkruid-klasse aanwezig [tabel 1]. Deze opname lijkt nog het meest op enkele opnamen, die in 1940 onder andere bij Hedel langs de Maas werden gemaakt, maar daar ontbraken indertijd elementen uit de Oeverkruid-klasse.

Volgens WEEDA *et al.* (2003) neemt Slijkgroen in de Slijkgroen-associatie een centrale plaats in. Daarnaast komen er soorten als Klein vlooienkruid, Bruin cypergras en Getande weegbree (*Plantago major* subsp. *intermedia*) in voor, die ook allemaal in het Nieuwe Heerenven zijn aangetroffen. De associatie is de laatste kwart eeuw in het Nederlandse riviereengebied sterk toegenomen, met name in het Rijngebied. Aan het einde van de vorige eeuw dook de associatie voor het eerst sinds lange tijd ook weer op langs de Maas in Limburg.

TOEKOMST

Volgens ROOS & WOLDENBERG (2004) behoren pioniervegetaties langs rivieroeveren met onder andere Klein vlooienkruid, Bruin cypergras en Slijkgroen tot de begroeiingen, die profiteren van de recente verandering van ons klimaat. Dergelijke vegetaties profiteren echter ook van natuurontwikkelingsprojecten aan rivieroeveren en het graven van bijvoorbeeld zand- en grindplassen in de buurt van de rivieren (WEEDA *et al.*, 2003). Theoretisch is kieming vanuit een nog aanwezige zaadbank mogelijk. POSCHLOD (1993) trof in bodems van vijvers in Zuid-Duitsland plaatselijk in één liter grond liefst 700

kiemkrachtige zaden van Gesteeld glaskroos aan, maar slechts twee à drie van het in Nederland uitgestorven Drietallig glaskroos (*Elatine triandra*). In de bodem van twee vijvers vond hij in 1992 nog kiemkrachtige zaden van Gesteeld respectievelijk Drietallig glaskroos, terwijl de soorten in die vijvers in 1986, respectievelijk 1967 voor het laatst waren aangetroffen. Dit alles wijst er op, dat glaskrooszaden in ieder geval jaren en misschien zelfs tientallen jaren kiemkrachtig kunnen blijven. Aangezien het Nieuwe Heerenven al rond 1910 werd ontgonnen en vanaf die tijd volledig ongeschikt is geweest voor Klein glaskroos, lijkt het echter onwaarschijnlijk dat deze soort hier vanuit de zaadbank is ontkiemd. Vermoedelijk is Klein glaskroos dan ook in het Nieuwe Heerenven terechtgekomen via watervogels. WEEDA *et al.* (1987) vermelden voor de Nederlandse glaskroossoorten namelijk, dat hun zaden worden verspreid door vogels.

Met name wanneer het Nieuwe Heerenven in voor- en najaar over een grote oppervlakte (ondiep) water bevat is het zeer aantrekkelijk voor tal van soorten vogels die van water afhankelijk zijn. Wanneer het ven in de loop van de zomer droogvalt, dan verliest het zijn aantrekkingskracht voor vogels geleidelijk.

Watervogels kunnen niet alleen belangrijk zijn voor de vestiging van soorten zoals Klein glaskroos, maar ook voor langdurige handhaving na de vestiging. In het bijzonder Grauwe ganzen kunnen een sterke invloed uitoefenen op hun milieu. Zo zijn ze naar eigen waarneming in het ven de Banen zelfs in staat, om Pitrus (*Juncus effusus*) flink kort te houden, waardoor pionierplanten zoals Gesteeld glaskroos en Naaldwaterbies zich langer kunnen handhaven. Nog belangrijker is echter het feit, dat watervogels door het achterlaten van mest en ruiveren zorgen voor een lokale eutrofiëring van verder tamelijk voedselarme wateren, waardoor bijvoorbeeld de glaskroossoorten kansen krijgen. Uit de literatuur blijkt namelijk, dat glaskroos in relatief voedselarme ecosystemen kan profiteren van eutrofiëring. Volgens BERTEN *et al.* (1991) zijn de glaskroos-soorten in Belgisch Limburg gebonden aan voedselrijke vijvers. Volgens VAN NEROM & WESTHOFF (1994) zijn Klein glaskroos en onder andere ook Klein sterrenkruid, Bruin cypergras en Drietallig glaskroos in het vijvergebied bij Zonhoven in Belgisch Limburg gebonden aan eutrofe

TABEL 1

Vegetatieopname met Klein glaskroos (*Elatine hydropiper*) in het Nieuwe Heerenven met bedekking volgens schaal van Braun-Blanquet (SCHAMINÉE et al., 1995).

tot saprobe milieus. Ze groeien er in visvijvers die met kalk, fosfaat en metaalslakken worden bemest. POSCHLOD (1993) vermeldt het voorkomen van soorten als Drietallig en Gesteeld glaskroos en Slijkgroen voor met paardenmest of kalk en superfosfaat bemeste visvijvers in het Alpenvorland in Zuid-Duitsland, die regelmatig droog worden gelegd en daarbij ten dele zelfs worden geploegd.

In het Nieuwe Heerenven zijn in elk geval minstens periodiek grote aantallen watervogels aanwezig. Wanneer het venwater tamelijk laag staat en de aantallen vogels hoog zijn, hebben die vogels ongewijfeld grote invloed op de waterkwaliteit.

Het is de vraag of Klein glaskroos lang stand kan houden in het Nieuwe Heerenven. Gelet op de nog steeds lage vegetatiebedekking is het goed mogelijk, dat de soort het hier lang vol houdt. In 2007, toen het ven de hele zomer veel water bevatte, werd Klein glaskroos op 25 augustus massaal aangetroffen, nu ook dicht bij de venoever. Ook op 22 september en 19 oktober 2007 was de soort talrijk aanwezig, hoewel vooral op die laatste datum veel planten met sikkelmoss bedekt waren.

In de visvijvers bij Zonhoven in Belgisch Limburg komt Klein glaskroos soms samen met Gesteeld glaskroos en Drietallig glaskroos in één vijver voor (GORA & VERSCHRAEGEN, 1999). Drietallig glaskroos is sinds 1859 niet meer in Nederland gevonden. Gesteeld glaskroos, dat in Limburg slechts van enkele locaties bekend is, werd tijdens de inventarisatie van Limburgse natuurherstelprojecten in 2006 op

Opname datum	5 oktober 2006	
Waterdiepte	5 cm	
Totale bedekking	20%	
Bedekking moslaag	2%	
Bedekking kruidlaag	20%	
Oppervlakte opnamevlak	4x4 m	
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Bedekking
struisgras	<i>Agrostis spec.</i>	r
Driedelig tandzaad	<i>Bidens tripartita</i>	r
Hanepoot	<i>Echinochloa crus-galli</i>	r
Klein glaskroos	<i>Elatine hydropiper</i>	2b
Veelstengelige waterbies	<i>Eleocharis multicaulis</i>	r
Zomprus	<i>Juncus articulatus</i>	r
Knolrus	<i>Juncus bulbosus</i>	2m
Slijkgroen	<i>Limosella aquatica</i>	r
Wolfspoot	<i>Lycopus europaeus</i>	r
Waterpostelein	<i>Lythrum portula</i>	r
cf Kransmunt	<i>Mentha cf verticillatum</i>	r
Grote weegbree	<i>Plantago major</i>	r
Knopige duizendknoop	<i>Polygonum lapathifolium</i>	2a
Egelboterbloem	<i>Ranunculus flammula</i>	r
Moeraskers	<i>Rorippa palustris</i>	r
Grote lisdodde	<i>Typha latifolia</i>	r

verschillende plaatsen in Noord- en Midden-Limburg aangetroffen. Daaronder bevond zich ook een nieuwe vindplaats in de Ravenvennen (Valkenbergvennen), hemelsbreed nog geen tien kilometer ten zuiden van het Nieuwe Heerenven. Mogelijk worden Gesteeld en Klein glaskroos in Limburg dus ooit nog eens bij elkaar aangetroffen!

Summary

ELANTINE HYDROPIPER DISCOVERED IN LIMBURG

The authors discovered the very rare *Elatine hydropiper* in a restored fen ('Nieuw Heerenven') in the 'De Hamert' nature reserve in the northern part of the province of Limburg in 2006. This plant is known to grow at only a few sites in the Netherlands. In Limburg, only one site was known until 1980. The species has probably been transported by waterfowl. The article discusses the vegetation at the new site, sites where the species grew previously and the future of the population.

Literatuur

- BERTEN, R., L. ANDRIESEN & C. NAGELS, 1991. Twee glaskroossoorten na honderd jaar herontdekt in België (Midden-Limburg). In: J. Stevens (red.) LIKONA jaarboek 1991. Limburgse Koepel voor Natuurstudie, Hasselt: 2.1-2.4.
- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1989. Bedreigde planten in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 78 (11): 181-184.
- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1998. Actualisering van de lijst van bedreigde planten in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 87 (7): 161-170.
- CORTENRAAD, J. & T.J.D. MULDER, 2000. Uit de flora van Limburg. Aflevering 41. *Natuurhistorisch Maandblad* 89 (6): 111-114.
- GORA, L. & T. VERSCHRAEGEN, 1999. Flora in het vijvergebied Midden-Limburg: van internationaal belang. In: L. Crèvecoeur & J. Stevens (red.) LIKONA Jaarboek 1999. Limburgse Koepel voor Natuurstudie, Genk: 32-37.
- JAGER, H.J., 2000. *Elatine hydropiper* L. (glaskroos) in Nederland teruggevonden. *Gorteria* 26 (5): 227-229.
- KURSTJENS, G., 2003. Ontwikkeling flora en fauna Heerenven in 2000-2003. Natuurontwikkelingsproject in Nationaal Park Maasduinen. Ecologisch adviesbureau Kurstjens, Beek-Ubbergen.
- MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE (red.), 1980. Atlas van de Nederlandse flora. Deel 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Uitgeverij Kosmos, Amsterdam.
- POSCHLOD, P., 1993. 'Underground floristics' - kiemfähige Diasporen im Boden als Beitrag zum floristischen Inventar einer Landschaft am Beispiel der Teichbodenflora. *Natur und Landschaft* 68 (4): 155-159.
- ROOS, R. & S. WOLDENBERG (red.), 2004. Opgevarmd Nederland. Klimaatverandering, natuur, water, landbouw, effecten, aanpak. Stichting NatuurMedia/Uitgeverij Jan van Arkel & Stichting Natuur en Milieu, Amsterdam/Utrecht.
- SCHAMINÉE, J.H.J., A.H.F. STORTELDER & V. WESTHOFF, 1995. De vegetatie van Nederland deel 1. Grondslagen, methoden, toepassingen. Opulus press, Uppsala/Leiden.
- VANNEROM, H. & V. WESTHOFF, 1994. Heideterrein de Teut en vijvers bij Zonhoven, Belgisch Limburg. PKN Excursieverslagen 1992: 60-61. Plantensociologische Kring Nederland, Dieren.
- WEEDA, E.J., J.H.J. SCHAMINÉE & L. VAN DUUREN, 2003. Atlas van Plantengemeenschappen in Nederland. Deel 3. Kust en binnenlandse pioniermilieu. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1987. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties. Deel 2. IVN, VARA & VEWIN, Amsterdam.

De Hambeek als tijdelijk habitat voor de Zuidelijke oeverlibel

R.P.G. Geraeds, Bergstraat 70, 6131 AW Sittard

Op 15 juli 2007 trof ik langs de Hambeek bij Roermond een mannetje van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) aan. Dit is een opvallende waarneming omdat de soort tijdens de inventarisatie van libellen in het gehele Roerdal slechts eenmaal is gezien in de periode 2000-2005 (GERAEDES & VAN SCHAİK, 2006a). In 2003 is in de Melicker Ohé één mannetje aangetroffen. Geschikte biotopen voor deze soort lijken in het Roerdal niet aanwezig. In verband met de aanleg van vispassages in de Hambeek en in de Roer bij de ECI-centrale, is de Hambeek van de Roer afgedamd waardoor een ogenschijnlijk geschikt biotoop voor deze soort is ontstaan. Om deze reden is de Hambeek in de loop van juli en augustus verschillende malen bezocht om te kijken of de waarneming een toevalstreffer was, of dat de soort aanstalten maakt zich hier te vestigen.

ZUIDELIJKE OEVERLIBEL

De Zuidelijke oeverlibel [figuur 1] is in Nederland zeldzaam en de

verspreiding is grotendeels beperkt tot Midden- en Zuid-Limburg. Nadat de soort vanaf 1902 niet meer in Nederland was waargenomen, werden in 1995 op vijf verschillende locaties dieren gezien (GUBBELS *et al.*, 1995; GUBBELS, 2002). Vier van deze locaties liggen in de zuidelijke helft van Limburg, de vijfde is de steengroeve bij Winterswijk. Vanaf die tijd laat de soort een duidelijke toename zien.

De Zuidelijke oeverlibel wordt veelal gekarakteriseerd als een pionier van dynamische milieus langs meanderende beken en rivieren. De soort heeft een voorkeur voor onbeschaduwde, ondiepe, snel opwarmende wateren met een langzaam stromend karakter. Verder is de aanwezigheid van open, onbegroeide zones op de oever belangrijk. Een vegetatiebedekking van 5 tot 30% lijkt optimaal (STERNBERG & BUCHWALD, 2000; GUBBELS, 2002). Ook het water dient plaatselijk niet of weinig begroeid te zijn omdat de larven dichte vegetatie mijden (STERNBERG & BUCHWALD, 2000).

In Limburg worden populaties aangetroffen in een grote diversiteit aan leefgebieden. De grootste populatie komt momenteel in de mergelgroeve 't Rooth bij Cadier en Keer voor. Andere gebieden waar populaties aanwezig zijn of aanwezig zijn geweest, zijn de ENCI-groeve in de Sint-Pietersberg, de Rode Beek op de Brunsummerheide, de Geleenbeek bij Weustenrade, het Ruscherbeekje bij Schinveld, de Pepinusbeek in het Haeselaarsbroek, het Landgoed Hoosden bij Sint Odiliënberg en het natuurontwikkelingsgebied het Blankwater ten oosten van Roermond. Wat deze gebieden gemeen hebben, is de aanwezigheid van ondiep, langzaam stromend water. Bij de stilstaande wateren zoals de zuidplas bij het Blank-

water (GERAEDES & VAN SCHAİK, 2006b) en in het Landgoed Hoosden bestaat dit stromend water uit kwelstromen die in de oeverzones uit treden.

HAMBEEK

De Hambeek is een aftakking van de Roer nabij Roermond die in de Maas uitmondt. Deze waterloop is gegraven om tijdens piekafvoeren van de Roer wateroverlast in de stad Roermond te voorkomen. De oevers van de

FIGUUR 1

Een mannetje van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) (foto: R. Geraeds).

FIGUUR 2

De Hambeek voor de afdamming van de Roer, gezien vanaf de Roer (foto: R. Geraeds).

Hambeek zijn steil en grotendeels met stortstenen vastgelegd. De waterdiepte ter plaatse waar de Zuidelijke oeverlibellen waargenomen zijn, varieert onder normale omstandigheden van één tot anderhalve meter. De oevers zijn voornamelijk begroeid met Rietgras (*Phalaris arundinacea*) en diverse cultuurgrassen [figuur 2].

Omdat de Roer bij de ECI-centrale in Roermond is gestuwd, is in 1982 een bekkenvistrap in de Hambeek aangelegd om optrek van vissen vanuit de Maas mogelijk te maken. De hoogteverschillen tussen de verschillende bekkens bleken echter te groot waardoor deze niet voor alle migrerende vissoorten passeerbaar zijn. In het najaar van 2006 is daarom gestart met het aanpassen van deze

vistrap. Ten behoeve hiervan is de Hambeek voor de duur van de werkzaamheden van de Roer afgedamd. Door de hoge kweldruk op deze locatie, en door lekkage van de aangelegde dam, is de Hambeek echter nooit geheel droog komen te liggen en is er een ondiep (kwel)beekje ontstaan [figuur 3]. In de loop van de zomer is het beekje plaatselijk sterk begroeid geraakt met ondermeer Slanke waterkers (*Rorippa microphylla*), Beekpunge (*Veronica beccabunga*), Watermunt (*Mentha aquatica*), Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*), Harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*), tandzaad (*Bidens spec.*), Veenwortel (*Persicaria amphibia*), Mannagras (*Glyceria fluitans*), Rietgras, Grote lisdodde (*Typha latifolia*) en ster-

FIGUUR 3

De Hambeek na de afdamming van de Roer (foto: R. Geraeds).

Datum	mannetje	vrouwtje	bijzonderheden
15 juli 2007	1	-	
20 juli 2007	2	1	Vrouwtje eiafzettend onder begeleiding mannetje.
5 augustus 2007	2	-	
12 augustus 2007	-	-	
24 augustus 2007	1	-	
9 september 2007	-	-	

TABEL I

Waarnemingen van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) langs de Hambeek in 2007.

renkroos (*Callitriche spec.*). Door deze begroeiing is de waterloop plaatselijk sterk versmald wat de stroomsnelheid van het water op deze locaties verhoogt. Ter plaatse van de waarnemingen varieerde de waterdiepte van 5 tot 20 cm. Het bodemsubstraat bestaat uit een afwisseling van zand, grind en slib.

WAARNEMINGEN

Na de eerste waarneming van de soort op 15 juli 2007 is de Hambeek nog vijf keer bezocht. In totaal is de soort tijdens vier bezoeken waargenomen. Maximaal zijn tijdens een bezoek drie verschillende dieren gezien [tabel I]. De meest opmerkelijke waarneming is die van een vrouwtje dat onder begeleiding van een mannetje bezig was met het afzetten van eieren. De eieren zijn voornamelijk afgezet in de onbegroeide oeverzones, tussen verspreid gelegen en boven het water uitstekende stortstenen. De waterdiepte varieerde van 5 tot 15 cm en er zat nauwelijks stroming in deze zone. Het substraat bestond uit zand dat met een dun laagje slib was afgedekt. Binnen de hoofdstroom van het water zijn geen eieren afgezet.

DISCUSSIE

Uit deze waarnemingen blijkt dat de Hambeek in de huidige, tijdelijke situatie als een geschikt biotoop voor de Zuidelijke oeverlibel

kan worden beschouwd. Daarnaast tonen de waarnemingen aan dat de soort in staat is om snel nieuwe leefgebieden te koloniseren. De nieuw ontstane situatie in de Hambeek is binnen één seizoen door de soort bezet. Populaties in de omgeving liggen in vogelvlucht op circa drieëneenhalve (Landgoed Hoosden) en zes kilometer (het Blankwater) afstand van de Hambeek. Dit geeft aan dat de soort snel kan profiteren van de ontwikkeling van kwelgevoede natuurgebieden. Bij voortschrijdende successie zal de soort ook weer verdwijnen. Zo zijn langs de Geleenbeek bij Weustenrade al lang geen Zuidelijke oeverlibellen meer waargenomen en lijkt de populatie in het Blankwater ook te verdwijnen (GERAEDS & VAN SCHAIK, 2006b). Langs de Hambeek zal de soort echter ook geen vaste voet aan de grond krijgen. De soort leeft twee tot drie jaar als larve in het voortplantingswater (HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 2002). Wanneer de werkzaamheden aan de vistrap voltooid zijn wordt de Hambeek weer op de Roer aangetakt. Hiermee wordt de biotoop van de soort vernietigd. De larven van de Zuidelijke oeverlibel zijn niet aangepast aan het leven in diep water met een hoge stroomsnelheid. Hierdoor zal de levenscyclus vrijwel zeker niet op deze locatie voltooid worden.

DANKWOORD

Ik bedank Harry Tolkamp voor zijn informatie over de vistrap in de Hambeek.

Summary

THE HAMBEEK BROOK AS A TEMPORARY HABITAT FOR THE SOUTHERN SKIMMER

The Hambeek is a branch of the river Roer (NL), which was drained at the end of 2006 because of construction work to improve a fishpass in the brook. Although it proved impossible to drain the brook completely, it was reduced to a narrow and shallow stream. On 15 July 2007, a Southern skimmer (*Orthetrum brunneum*) was spotted along the Hambeek. Since the stream in its new state seemed like a suitable habitat for the Southern skimmer, it was visited five more times to see whether the species would persist at this site or whether this had been merely a coincidental observation. On 20 July, a female was observed while ovipositing, guarded by a male. This

observation shows that the Southern skimmer is definitely capable of colonising new habitats in a short time. The nearest populations are located at distances of 3.5 and 6 km. However, the Southern skimmer has no future along the Hambeek: by the time work on the fishpass finishes, the Hambeek will be reconnected to the river Roer, which will destroy the new habitat of the Southern skimmer.

Literatuur

- GERAEDS, R.P.G. & V.A. VAN SCHAIK, 2006a. De libellen van het Roerdal. Deel II Echte libellen (Anisoptera). *Natuurhistorisch Maandblad* 95 (11): 246-253.
- GERAEDS, R.P.G. & V.A. VAN SCHAIK, 2006b. De oeverlibellen van Het Blankwater. Een onderzoek naar het uitsluipen van drie Nederlandse soor-

ten oeverlibellen. *Natuurhistorisch Maandblad* 95 (5): 141-146.

- GUBBELS, R., 2002. Zuidelijke oeverlibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002. *De Nederlandse libellen (Odonata)*. Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- GUBBELS, R.E.M.B., J.T. HERMANS & R.F.M. KREKELS, 1995. De Zuidelijke oeverlibel na 93 jaar weer in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 84(12): 284-291.
- HEIDEMANN, H. & R. SEIDENBUSCH, 2002. Die Libellenlarven Deutschlands – Tierwelt Deutschlands. 72. Verlag Goecke & Evers, Keltern.
- STERNBERG, K. & R. BUCHWALD, 2000. *Orthetrum brunneum*. In: Sternberg, K. & R. Buchwald (Hrsg.). *Die Libellen Baden-Württembergs*. Band 2. Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart: 477-492.

De amfibieën en reptielen van het Bosbeekdal (Meinweggebied)

VERSLAG VAN EEN VIJFTAL EXCURSIES VAN DE HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

A. J. W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

Vanaf het jaar 2003 houdt de Herpetologische Studiegroep in de maand september voor haar leden jaarlijks een excursie in het Bosbeekdal dat deel uitmaakt van het Meinweggebied. De excursie is beperkt opengesteld om de unieke herpetofauna in het gebied zo min mogelijk te verstoren. De bij de excursies verzamelde gegevens worden opgenomen in het gegevensbestand dat voor de monitoring van reptielen en amfibieën in het Meinweggebied wordt opgebouwd. Dit korte artikel geeft een overzicht van de inventarisatieresultaten van de excursies van de laatste vijf jaren en doet een poging daaraan een voorzichtige conclusie te verbinden.

FIGUUR 1

Uitleg van het kopschildenpatroon van de Adder (Vipera berus) waaraan dieren individueel herkend kunnen worden (foto: P. Palmen).

INVENTARISATIES

De najaarsinventarisatie wordt bewust niet openbaar aangekondigd. Dit betekent dat over het algemeen alleen ervaren herpetologen aan de excursie deelnemen, wat de vangkans voor de op dat moment aanwezige herpetofauna sterk vergroot. Het gebied wordt vrij gestructureerd door de deelnemers afgezocht, waarbij de vindplaatsen van alle gevonden reptielen en amfibieën met een GPS exact worden ingemeten. Het aantal deelnemers wisselde tussen tien en vijftien, wat qua groepsgrootte vrij ideaal genoemd kan worden. In het jaar 2005 was de excursie met 20 personen eigenlijk overboekt.

Het doel van de excursies is niet alleen het in kaart brengen van de herpetofauna en een daaraan gekoppelde monitoring, maar tevens het uitwisselen van kennis tussen ervaren herpetologen [figuur 1] en het opwekken van interesse bij personen die wat minder bekendheid hebben met reptielen.

Het weer was over het algemeen niet ideaal. Het aanvangstijdstip werd in alle de jaren vastgesteld op 10.00 uur (verzamelplaats Manège Venhof), op zich een goed tijdstip om te starten met een reptieleninventarisatie. De meeste jaren werd het echter daarna al snel te zonnig en liep de buitentemperatuur te hoog op. Tabel 1 geeft een overzicht van de omstandigheden waaronder de excursies plaatsvonden. De inventarisaties vormen een feite een voortzetting van de Meinweg-excursies die in de jaren negentig van de vorige eeuw plaatsvonden op het Gagelveld (LENDERS, 1999). In de tussenliggende jaren werd in 2000 en 2001 de Slenk geïnventariseerd en in 2002 het gebied langs de Lange Luier en de Hoogbaan. De laatste jaren werd stevast het Bosbeekdal als excursiedoel gekozen.

Jaar	Datum	Aantal deelnemers	Zoektijd (uren)	Temp.max. (°C)	Windkracht (Bft)	Weer
2003	13 sept.	12	4,5	20	2	Gehele dag onbewolkt en zonnig.
2004	11 sept.	9	5	23	3	Half bewolkt, later geheel onbewolkt.
2005	10 sept.	20	4,5	26	2	Half bewolkt. Af en toe een bui.
2006	16 sept.	14	4,5	27	1	Gehele dag zonnig.
2007	8 sept.	10	5,5	19	2	Gehele dag bewolkt.

TABEL 1

Overzicht van de excursiedata, aantal deelnemers, zoektijden en weersomstandigheden op de excursiedagen.

FIGUUR 2

Het Commiezenpad in de winter. Daar de openheid krijgt men een goed beeld van de aanwezige vegetatie (foto: A. Lenders).

flexuosa) en Spokehout (*Rhamnus frangula*). Na de Rolvennen werd afgeslagen naar het Commiezenpad dat meestal afgelopen is tot aan de Vossenkop. Aan weerszijden van het pad werd geïnventariseerd met de meeste aandacht voor de nattere delen met Wilde gale (*Myrica gale*), Dophei (*Erica tetralix*), Struikhei, Pijpenstrootje en Ruwe berk (*Betula pendula*). Figuur 2 geeft een goede impressie van de aanwezige plantengroei. Op de terugweg werd meestal dezelfde route gevolgd.

HET BOSBEEKDAL

Bij alle excursies werd ongeveer dezelfde route gevolgd. Na de start bij Manege Venhof werd eerst de Vogelkooi aangedaan, een gebied met oude akkers, dat thans geleidelijk wordt geëxtensiveerd en gekenmerkt wordt door een vergraste ruigtevegetatie. Vervolgens werd doorgestoken naar de Waalsbergerheide, een geaccidenteerd terrein met vooral Struikhei (*Calluna vulgaris*) en Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*), gelegen aan de rechterzijde van de Grote Herkenbosserbaan. Dit pad volgend in noordoostelijke richting werd daarna aan de linkerzijde het Schöndelsdeel geïnventariseerd, een vergraste heide, gedomineerd door Bochtige smele (*Deschampsia*

REPTIELEN

De excursies waren vooral gericht op het inventariseren van reptielen. Het Meinweggebied is daar door zijn soortenrijkdom uitermate geschikt voor. Worden de resultaten van de inventarisaties bekeken [tabel 2], dan blijkt de Zandhagedis (*Lacerta agilis*) gedurende alle jaren het meest waargenomen te zijn. Opvallend zijn ook de grote aantallen juvenielen die van deze soort zijn gevonden. Natuurlijk is de nazomer daarvoor het meest geschikte jaargetijde, maar de aantallen geven een goede indicatie voor een (zeer) succesvolle voortplanting gedurende de laatste jaren.

Als tweede soort springt getalsmatig de Adder (*Vipera berus*) in het

Soort	Adder (<i>Vipera berus</i>)			Gladde slang (<i>Coronella austriaca</i>)			Hazelworm (<i>Anguis fragilis</i>)			Zandhagedis (<i>Lacerta agilis</i>)			Levendbarende hagedis (<i>Zootoca vivipara</i>)			Totaal
	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	
2003	6	1		1						17	8		5		2	40
2004	3			1		1				35	1	19	1	3	1	65
2005	8	3	5			2				11	4	7		2		43
2006	2			1		2			1	8		3	1		2	20
2007	6	1	7	4		1	1			58		45	2		2	127
Totaal	25	5	12	8	0	6	1	0	1	129	5	82	9	5	7	295

TABEL 2

Overzicht vangsten van reptielen in de periode 2003-2007. A: adult; S: subadult; J: juveniel.

▼ TABEL 3

Overzicht vangsten van amfibieën in de periode 2003-2007. A: adult; S: subadult; J: juveniel.

Soort	Gewane pad (<i>Bufo bufo</i>)			Heikikker (<i>Rana arvalis</i>)			Bruine kikker (<i>Rana temporaria</i>)			Poelkikker (<i>Rana lessonae</i>)			Bastaardkikker (<i>Rana kleptan esculenta</i>)			Complex graene kikker (<i>Rana esculenta synklepton</i>)			Vinpaat-salamander (<i>Lissatritan helveticus</i>)			Alpenwater-salamander (<i>Mesatritan alpestris</i>)			Totaal
	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J				
2003	2		4				8		3	2	1			1	1									1	24
2004	1		6			1	6	2	3	1		1		2	3							1			31
2005	2	1		1	1	1	7		2			1		1								1			18
2006			1						1	1		1													4
2007		1	7				9	23	14			1		1	3	9									68
Totaal	5	2	18	1	1	2	30	25	23	4	1	4	0	0	4	5	3	14	0	0	2	0	0	1	145

FIGUUR 3

De Hazelworm (Anguis fragilis), de soort die het minst van alle reptielen werd waargenomen tijdens de excursies (foto: H. Heijligers).

oog. Hierbij dienen een tweetal opmerkingen te worden gemaakt. Het warme weer op de inventarisatiedagen [zie tabel 1] was niet erg geschikt om veel dieren te kunnen vinden. De jaren met meer bewolking (2005 en 2007) laten dan ook duidelijk meer vangsten zien dan de andere jaren. Dit zou kunnen duiden op een zekere onderschatting van de populatie. Tevens is evenwel vastgesteld dat de adderpopulatie in het Meinweggebied afneemt (LENDERS *et al.*, 2002; LENDERS, 1999). Het Bosbeekdal herbergt waarschijnlijk een van de laatste gezonde deelpopulaties. In dat perspectief is het aantal vangsten ronduit teleurstellend. Zoekdagen in het verleden leverden met minder personen onder dezelfde omstandigheden zeker het dubbele aantal waarnemingen op.

Een vergelijkbare conclusie kan getrokken worden voor de Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) en de Hazelworm (*Anguis fragilis*). Beide soorten zouden ook onder ongunstige weerscondities in dit ogenschijnlijk geschikt biotoop in veel hogere aantallen gezien moeten worden.

Het voorkomen van de Gladde slang (*Coronella austriaca*) lijkt op een laag niveau stabiel. Gladde slangen zijn echter over het algemeen veel moeilijker waar te nemen dan bijvoorbeeld Adders. Mogelijk doet de populatieomvang van beide slangen momenteel niet veel voor elkaar onder. De indruk bestaat dat de Gladde slang de laatste jaren in het gebied in vergelijking met de Adder duidelijk meer wordt waargenomen.

Een vergelijkend onderzoek naar het voorkomen van alle reptielen in het Meinweggebied is hiermee voor de hand liggend. Hoewel geen absolute populatieaantallen kunnen worden berekend, is de relatieve presentie wel vast te stellen.

FIGUUR 4

De Gladde slang (Coronella austriaca), een soort die goed aangepast is aan drogere biotopen (foto: P. Palmen).

In het kader van deze vraagstelling worden de gedurende de laatste decennia verzamelde reptielengegevens thans verder uitgewerkt.

AMFIBIEËN

Uiteraard is de nazomer niet het meest geschikt voor het inventariseren van amfibieën. Toch werden tijdens de excursies een zevental soorten waargenomen [tabel 3]. Uiteraard waren de meer aan land gebonden soorten hierbij in de meerderheid. De verhouding tussen Heikikker (*Rana arvalis*) en Bruine kikker (*Rana temporaria*) duidt op een dominantie van de tweede soort. Vergelijkingen van eerdere inventarisaties laten een teruggang van de Heikikker en een toename

van de Bruine kikker zien (LENDERS, 2005b), iets wat door de excursies lijkt te worden bevestigd. De Poelkikker (*Rana lessonae*) lijkt inderdaad meer een landsoort te zijn dan de Bastaardkikker (*Rana klepton esculenta*), die meer aan water is gebonden. Maar de aantallen zijn te laag om hier verantwoorde uitspraken over te kunnen doen. Naast de kikkers werd ook de Gewone pad (*Bufo bufo*) redelijk veel waargenomen. Dit dier is in tegenstelling tot de echte kikkers (*Ranidae*) nog beter aangepast aan het landleven. Overigens werd bij het merendeel van deze dieren een infectie vastgesteld door de Padden-goudvlieg (*Lucilia bufonivora*) die zichtbaar is door de aanwezigheid van vliegenvliegen in de neusgangen. Via de neus vreten de maden zich een weg naar de hersenen, waarbij de pad een langzame, maar onafwendbare dood tegemoet gaat.

De waargenomen salamanders berusten op toevaltreffers. Het betrof enkel juveniele dieren die gevonden werden onder dood hout. Juvenielen van de Vinpootsalamander (*Lissotriton helveticus*) en de Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*) zijn niet van elkaar te onderscheiden. Omdat in het Bosbeekdal vrijwel alleen de Vinpootsalamander voorkomt (LENDERS, 2005a) en niet of nauwelijks de Kleine watersalamander is ervan uitgegaan dat de juvenielen behoren tot de eerstgenoemde soort.

VERDROGING

De waarde van de excursie is niet afhankelijk van het aantal waargenomen dieren, maar spreekt aan door het educatieve karakter, vooral naar de jongere leden. Toch kunnen de verzamelde gegevens in vergelijkende vorm mogelijk ook iets over de toestand van het terrein vertellen.

Indicatief lijken de reptielenwaarnemingen op een toenemende verdroging van het biotoop te duiden, waarbij vochtminnende soorten als Adder, Hazelworm [figuur 3] en Levendbarende hagedis in aantal afnemen. Soorten als Zandhagedis en Gladde slang [figuur 4] kunnen zich beter aan droge omstandigheden aanpassen, omdat ze de verdamping beter kunnen reguleren. Het relatief lage aantal aangetroffen amfibieën lijkt de gedachtegang te bevestigen. Omdat de vijf excursies onderling qua weersomstandigheden evenwel niet zijn te vergelijken en het weer grote invloed heeft op de waarneembaarheid van reptielen is deze uitspraak prematuur. Het aangekondigde diepteonderzoek naar populatieschommelingen van reptielen in de afgelopen decennia kan hier mogelijk meer duidelijkheid in verschaffen.

Summary

AMPHIBIANS AND REPTILES OF THE BOSBEEKDAL (MEINWEG NATIONAL PARK)

Report on five field trips by the Herpetological Study Group

Each autumn from 2003 to 2007, members of the NHG's Herpetological Study group have organised field trips at the Meinweg, a nature reserve in the south-east of the Netherlands. All of these trips took the same route through the western part of the reserve, a brook valley called Bosbeekdal. Although the trips were basically intended as educational field trips, especially for less experienced members, the results also provided evidence for water table drawdown in this area. Species like

Adder (*Vipera berus*), Slowworm (*Anguis fragilis*) and Common lizard (*Zootoca vivipara*) seem to be declining, while the numbers of Smooth snake (*Coronella austriaca*) and Sand lizard (*Lacerta agilis*) seem to have stabilized or even to be growing. These conclusions are, however, not based on statistical analysis, and thus have to be viewed with considerable caution. Currently, a more specific study into the relative abundance of reptiles in recent decades is being carried out, and is expected to yield more reliable answers to our questions.

Literatuur

● LENDERS, A.J.W., 1999. De amfibieën en reptielen van het Gagelveld (Meinweggebied). Verslag van

een zevental excursies van de Herpetologische Studiegroep in de jaren negentig. Natuurhistorisch Maandblad 88 (11): 262-264.

● LENDERS, A.J.W., 2005a. Habitatbeheer voor amfibieën in Nationaal Park De Meinweg. Deel II: De watersalamanders. Natuurhistorisch Maandblad 94 (2): 21-28.

● LENDERS, A.J.W., 2005b. Habitatbeheer voor amfibieën in Nationaal Park De Meinweg. Deel IV: De echte kikkers. Natuurhistorisch Maandblad 94 (7): 133-140.

● LENDERS, A.J.W., M. DORENBOSCH & P. JANSSEN, 2002. Beschermingsplan Adder Limburg. Bureau Natuurbalans-Limes Divergens/Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Nijmegen/Roermond.

● LENDERS, A.J.W., P.W.A.M. JANSSEN & M. DORENBOSCH, 1999. De Adder, hét symbool van Nationaal Park De Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 88 (12): 316-320.

M E D E D E L I N G

Een nieuwkomer in Nederland: Robiniagalmug

Begin juli 2007 werd in Bemelen en in Baarn voor het eerst in Nederland met zekerheid de Robiniagalmug (*Obolodiplosis robiniae*) op blaadjes van Robinia (*Robinia pseudoacacia*) vastgesteld. Vóór juli 2007 had nog niemand van het voorkomen van deze soort in Nederland gehoord. Het opmerkelijke is dat direct na de ontdekking van de gallen op een aantal plaatsen in Nederland waarne-

mingen werden gedaan en dat op de nieuwe vindplaatsen de soort plaatselijk talrijk aanwezig was. Blevden de waarnemingen aanvankelijk beperkt tot de zuidelijke helft van Nederland, in de loop van de zomer kwamen daar ook vindplaatsen in de noordelijke provincies bij. Op het forum van Waarneming.nl en op een aantal e-maillijsten van Yahoo is daarna een oproep geplaatst om

waarnemingen van deze soort door te geven. Hieruit is een kaart ontstaan die een indruk geeft van de verspreiding van de Robiniagalmug [figuur 1]. De soort is volgens de gegevens op Waarneming.nl nog niet zo algemeen in de noordelijke provincies. Aangezien de Robiniagalmug binnen één maand al een landelijke verspreiding had, is het waarschijnlijk dat de soort in eerde-

re jaren over het hoofd is gezien. De soort is in België al sinds 2005 bekend (DOORNAERT, 2007). Daar komt hij talrijk voor in de omgeving van Brussel.

De verspreiding van de galmug kan via de kwekerijen van Robinia's hebben plaatsgevonden. Een alternatieve hypothese is dat de verspreiding op grote schaal plaats vindt over grote afstanden door de lucht als luchtplankton, zoals dit ook van jonge spinnetjes en bladluizen bekend is (VAN DER LINDEN, 2000, VAN HELSDINGEN, 2007). Dit zou de snelle invasie van de soort in Nederland kunnen verklaren. De Paardekastanjemineermot (*Camara-ria ohridella*) is een ander voorbeeld waarbij Nederland en België snel bevolkt zijn door een klein organisme, dat hoofdzakelijk passief door de wind wordt verspreid, maar zich snel over een gebied kan uitbreiden als de voortplantingscapaciteit maar toereikend is. In Italië wordt opgemerkt dat de soort zich volgens het wegenpatroon verspreid (CALVI & TANTARDINI, 2005). Dit is ook gesuggereerd voor de Paardekastanjemineermot (MORAAL, 2007) en de Zuidelijke boomsprinkhaan (*Meconema meridionale*).

Herkenning

De determinatie van plantengallen gaat het eenvoudigst via de waardplant: eerst wordt de waardplant bepaald en vervolgens wordt aan de hand hiervan de soort galmug bepaald aan de hand van de gallen die voorkomen op de betreffende waardplant. De Robiniagalmug komt alleen voor op de Robinia.

Legenda

Lokaties vervaagd tot 5 km-hokken

Alle waarnemingen
aantal waarnemingen: 196
gemiddeld aantal ex.: 57

FIGUUR 1

Verspreiding van de Robiniagalmug (*Obolodiplosis robiniae*) tot december 2007. In Flevoland zijn tot heden geen waarnemingen bekend (bron: www.waarneming.nl).

De Robinia, vroeger ook wel Witte accacia of Valse accacia geheten, is een exoot uit Noord-Amerika en is in het midden van de 17^e eeuw geïntroduceerd (WEEDA *et al.*, 1987).

Bij het aanplanten van exoten in Europa komen in het algemeen de parasieten uit het oorspronkelijke verspreidingsgebied niet mee. Exoten worden hierdoor vaak gekenmerkt door een klein aantal parasieten (MORAAL, 2001; ELLIS, 2007). Dit maakt de herkenning van de gal van de Robiniagalmug gemakkelijk. Als men de boomsoort Robinia kan herkennen is het herkennen van de soort gal eenvoudig: naast de Robiniagalmug komt in Nederland alleen de Robiniamineermot (*Phyllonorycter robiniella*) nog voor op de Robinia.

De gal is te herkennen doordat de bladrand van de deelblaadjes van het geveerde blad op bepaalde plaatsen naar beneden is omgerold en daar lichter groen is verkleurd en enigszins is verdikt. Aan de bovenkant vallen de gallen vooral op doordat het blad op aangetaste delen een onregelmatige rand heeft. Op jonge blaadjes kunnen gallen die aan beide randen van het blad zitten elkaar in het midden raken waardoor het blad sterk van vorm verandert [figuur 2]. De soort is het eenvoudigst te vinden door de onderkant van de bladeren te bekijken: de omgerolde bladrand krult naar beneden om en is daardoor aan de onderkant het eenvoudigst te ontdekken. De soort is vaak aan te treffen in tuinen op Robinia's die bolvormig gesnoeid zijn. De beperkte hoogte van deze bomen maakt het zoeken een stuk eenvoudiger. Verder kan de soort ook vaak op de wortelopslag van de Robinia worden aangetroffen.

Larven, poppen en parasieten van de Robiniagalmug

De Robiniagalmug is een galmug uit de familie *Cecidomyiidae*. Deze familie behoort tot de Tweevleugeligen (*Diptera*) die naast de vliegen, de muggen (*Nematocera*) omvat. *Nematocera* betekent 'wormvormige sprietjes' en dat is precies het kenmerk van deze primitieve tak van de *Diptera*. Ze hebben antennen die bestaan uit een heel aantal korte leedjes. *Nematocera* hebben gewone poppen en larven die geen maden zijn. Hoe *Nematocera*-larven er uitzien varieert sterk: de

galmuggen hebben door hun gespecialiseerde levenswijze geen duidelijke kop. Er is een oogvlekje en er zijn nog rudimenten van antennen, maar voor het overige is van een kop niet veel te herkennen (persoonlijke mededeling W.N. Ellis). Onder de omgeslagen bladrand zit een witte tot zacht roze larve van een galmug en later de iets sterker gekleurde pop van het insect. Deze is eenvoudig te vinden door de bladrand voorzichtig af te rollen: de larve of pop komt dan vanzelf te voorschijn. Per gal zitten één tot drie larven.

Als de larven van de Robiniagalmug geparasiteerd worden, vindt men op de plek van de larve een rij van poppen van de parasiterende wesp. Een nieuwe sluipwespsoort van de Robiniagalmug werd in 2007 opnieuw ontdekt en beschreven: *Platygaster robiniae* (WERMELINGER & SKUHRAVÁ, 2007).

Verspreiding in Nederland

De Robiniagalmug is in alle provincies van Nederland aangetroffen, maar ontbreekt nog op de Waddeneilanden [figuur 1]. Waarschijnlijk kan de soort inmiddels vrijwel overal in Nederland worden gevonden. Wel is de soort in het zuiden plaatselijk talrijker dan in het noorden van het land. In Limburg is de soort bekend uit Midden-Limburg, Sittard en Bemelen. In Zuid-Drenthe wisselen de aantallen en kunnen ook groepjes van bomen gevonden worden zonder de Robiniagalmug. Vaak zijn deze bomen niet zo vitaal en zijn delen van de bladeren al verdroogd. Van bladmineerders is bekend dat ze gezonde bomen prefereren boven zieke bomen (ELLIS *et al.*, 2001). Dit lijkt ook op te gaan voor de Robiniagalmug. In Groningen komt de soort minder voor, maar is ze lokaal wel in hoge dichtheden aangetroffen. Ondanks de recente ontdekking van de soort in 2007, wijst de wijde verspreiding op een langer voorkomen in Nederland.

Verspreiding in het buitenland

De soort komt van oorsprong alleen voor in oostelijk Noord-Amerika. De laatste jaren is de Robiniagalmug bezig met een wereldwijde opmars. In 2002 werden de eerste gallen aangetroffen in Japan en Zuid-Korea (KODOI *et al.*, 2003). Daarna in Italië (2003), in Slovenië en Tsjechië (2004) (DUSO & SKUHRAVÁ, 2004; NAVONE & TAVELLA, 2004; SHEPPARD *et al.*, 2006), in België (2005) (DOORNAERT, 2007), in China en Hongarije (2006) (CSÓKA GY, 2006) en in Duitsland (HOFFMANN *et al.*, 2007), Zwitserland (WERMELINGER & SKUHRAVÁ, 2007), Servië en Montenegro (2007) (GLAVENDEKIC & MIHAJLOVIC, 2007).

FIGUUR 2

De gallen van de *Robiniagalmug* (*Obolodiplosis robiniae*) bevinden zich aan de onderkant van de robinia-bladeren (foto: M. Hospers).

miner density in beach and common oak. Entomologische Berichten 61:1-13.

• ELLIS, W.N., 2007. Nederlandse bladmineerders / Dutch leafminers. 27 september 2007. 5 december 2007. <http://www.bladmineerders.nl>.

• GLAVENDEKIC, M. & L. MIHAJLOVIC, 2007. *Obolodiplosis robiniae* (Haldeman) (Diptera, Cecidomyiidae) new invasive alien species on black locust in Serbia and Montenegro. IUFRO Meeting 2007. Dinsdag 11 september. University of Natural Resources and Applied Life Sciences, Wenen.

• HELLRIGL, K., 2006. Rasche Ausbreitung eingeschleppter Neobiota (Neozoen und Neophyten). Forest observer 2006 (2/3): 349-388.

• HELSDINGEN, P.J. VAN, 2007. De wespspin *Argiope bruennichi* in Nederland. 5 december 2007. <http://www.naturalis.nl/wespspin>.

• HOFFMANN, D., T. LICHTENBERGER & R. BEIDERBECK, 2007. Die amerikanische Gallmücke *Obolodiplosis robiniae* (Haldeman, 1847) an Robinien in Deutschland. Deutsche Gesellschaft für allgemeine und angewandte Entomologie. Nachrichten 21: 86, 87.

• KODOI, F., H.-S. LEE, N. UECHI & J. YUKAWA, 2003. Occurrence of *Obolodiplosis robiniae* (Diptera: Cecidomyiidae) in Japan and South Korea. Esakia 43: 35-41.

• LINDEN, J. VAN DER, 2000. De opmars van de wespspin *Argiope bruennichi* in Nederland (Araneae: Araneidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 11: 45-53.

• MORAAL, L.G., 2001. De eik als bron van insectenleven. Bomennieuws 26 (2): 8-9.

• MORAAL, L.G., 2007. Invasie Paardenkastanjemineermot in Nederland. 5 december 2007. <http://www.insectenweb.nl/Paardenkastanjemineermot/paardenkastanjemineermot.htm>.

• NAVONE, P. & L. TAVELLA, 2004. *Obolodiplosis robiniae*, fitifago della robinia. Formatore agrario 50: 57-58.

• WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1987. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 2. IVN/VARA/Wewin, Amsterdam.

• SHEPPARD, A.W., R.H. SHAW & R. FORZA, 2006. Top 20 Eniconmantal weeds for classical biological control in Europe: a review of opportunities, regulations and other barriers to adoption. Weed Research 46: 93-117.

• WERMELINGER, B. & SKUHRAVA, M., 2007. First records of the gall midge *Obolodiplosis robiniae* (Haldeman) (Diptera: Cecidomyiidae) and its associated parasitoid *Platygaster robiniae* Buhl & Duso (Hymenoptera: Platygasteridae) in Switzerland. Mitteilungen der Schweizerischen Entomologischen Gesellschaft 80: 217-221.

In Engeland is de soort nog zeldzaam. In september 2007 werd in de plaatsen Londen, Amphill en Flitwick slechts op één van de in totaal zestig onderzochte bomen een blad met gallen gevonden. Mogelijk dat de daar veel aangeplante gelige variëteit minder vitaal en daardoor minder gewild is door deze galmug (schriftelijke mededeling A. Hospers).

Overige soorten op Robinia

Naast de *Robiniagalmug* leeft ook de rups van de *Robiniamineermot* (*Phyllonorycter robinella*) op de Robinia. De *Robiniamineermot* komt sinds 1998 (ELLIS, 2007) in Nederland voor. De veel langzamere uitbreiding van deze soort is beter te volgen, mogelijk door een grotere gevoeligheid voor weersinvloeden. Deze soort maakt echter geen bladrandgallen, maar vouwmijnen aan de onderkant van het blad. Verder komt in Zuid-Europa *Parectopa robinella* voor op Robinia. Ook deze soort is met een opmars naar het noorden begonnen. De soort heeft wittige blaasmijn met lobbige uitlopers, bovenop de hoofdnerf aan de bovenzijde van het blad (HELLRIGL, 2006; ELLIS, 2007).

Waarnemingen

Het vermoeden bestaat dat de *Robiniagalmug* al een landelijke dekking heeft, terwijl dit nog niet direct uit de verspreidingskaart duidelijk wordt. De galmug heeft drie generaties per jaar. Daarnaast is de verwachting dat de soort niet in winterrust gaat, en dat ze levend tot ver in de herfst aangetroffen kan worden. Er zijn echter recent ook poppen aangetroffen waar (nog) geen adulten

uit te voorschijn zijn gekomen.

Waarnemingen kunnen aangeleverd worden via Waarneming.nl of het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Dankwoord

Tot slot wil ik alle waarnemers die hun gegevens doorgegeven of ingevoerd hebben op Waarneming.nl bedanken voor hun medewerking en Willem Ellis en Andre Hospers voor de aanvullingen op dit artikel.

Marcel Hospers

Literatuur

• CALVI, M. & A. TANTARDINI, 2005. Un nuovo parassita per la robinia, Lombardia Verde. Augustus 2005. 5 december 2007. http://www.agricoltura.regione.lombardia.it/sito/tmpl_action.asp?DocumentId=2289&SezioneId=1501020300&action=lvarticolo.

• CSÓKA Gy., 2006. Az akác-gubacsszűnyog (*Obolodiplosis robiniae* Haldeman 1847) megjelensége Magyarországon. Növényvédelem 42(12): 663-664.

• DOORNAERT, 2007. CEBE – MOB. Actualités. Observations. Dernières observations. 2006. 5 december 2007. http://www.cebe.be/website/a_actualites/b_accueil/accueil.php?lng=fr.

• DUSO, C. & M. SKUHRAVA, 2004. First record of *Obolodiplosis robiniae* (Haldeman) (Diptera: Cecidomyiidae) galling leaves of *Robinia pseudoacacia* L. (Fabaceae) in Italy and Europe. Frustula entomologica 25 (XXXVIII): 117-122.

• ELLIS, W.N., J.H. KÜCHLEIN & E. MEULEMAN-TEN BROEKE, 2001. The relation between vitality and leaf

ONDER DE AANDACHT

ALGEMENE LEDENVERGADERING OP 3 APRIL 2008

Het bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap nodigt alle leden van de vereniging uit tot het bijwonen van de jaarlijkse Algemene ledenvergadering. Deze vergadering wordt gehouden op 3 april 2008 om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Na afloop van de Algemene ledenvergadering vindt een bijeenkomst van de Kring Maastricht plaats.

De agenda voor de ledenvergadering ziet er als volgt uit:

1. Opening en mededelingen.

2. Verslag vorige vergadering.

Gehouden op 26 april 2007 bij Kring Venray. Het verslag treft u eveneens in dit maandblad aan.

3. Jaarverslag en jaarrekening 2007.

De betreffende stukken over het jaar 2007 worden ter vergadering uitgereikt en toegelicht. Belangstellenden kunnen de stukken inzien of opvragen bij het kantoor van het Genootschap. Het jaarverslag is ook beschikbaar via de internetpagina www.nhgl.nl.

4. Benoeming bestuursleden.

Volgens het rooster van aftreden zijn de volgende bestuursleden aftredend: Wouter Jansen, Olaf op den Kamp, Joep Orbons, Rob Geraeds en Leo Hobus. Alle leden hebben aangegeven zich herkiesbaar te willen stellen.

5. Rondvraag en sluiting.

VERSLAG ALGEMENE LEDENVERGADERING 2006

Gehouden op 26 april 2007 bij de kring Venray.

Opening en mededelingen

De vergadering wordt bij gelegenheid voorgezeten door vice-voorzitter Rob Geraeds. Naast de penningmeester en secretaris zijn nog een veertiental leden vertegenwoordigd.

Verslag 31 maart 2006

De notulen van de vorige algemene ledenvergadering werden gepubliceerd in het Natuurhistorisch Maandblad van juli 2006. Een aantal aftredende en aantredende leden werd gepresenteerd. Van de zijde van het Dagelijks Bestuur wordt een toelichting gegeven op het jaarverslag en de jaar-

rekening. Het verslag wordt zonder opmerkingen vastgesteld.

Toelichting Jaarverslag 2006

Door het Dagelijks Bestuur wordt een toelichting gegeven op het jaarverslag. Het Genootschap kent een lichte toename van het aantal leden, dat onder andere is terug te voeren op een wijziging in administratie en registratie. Er waren in 2006 1.280 betalende leden.

Het bestuur maakt de constatering dat de verhoging van de contributie niet heeft geleid tot een afname van het ledenaantal en dat de verhoging daarmee acceptabel is geweest voor de leden.

Als hoogtepunten worden genoemd enkele activiteiten en gebeurtenissen: het wederom actief worden van de Vissenstudiegroep, de presentatie van de Avifauna van Limburg en de gewijzigde huisvesting van het personeel. Als uitbreiding van het personeelsbestand wordt genoemd het aantrekken van Sef Teeuwen voor de Natuurbank en het feit dat Roel Steverink werd gedetacheerd in het GroenHuis. Als projecten liepen de herpetoatlas en de zoogdierenatlas. Daarnaast werden voorbereidingen getroffen voor de uitgave van een jubileumboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Genootschap in 2010.

Toelichting Jaarrekening

Als totale exploitatie is een begroting van € 236.873,92 rond gekomen. Hierbij werd van de zijde van de Provincie een subsidie voor € 78.941 ontvangen. De inkomsten uit de contributie stegen van € 39.305 naar € 44.200. Het begrotingsjaar werd afgesloten met een batig saldo van € 7.041,22. Deze stukken zijn voorgelegd aan de accountant.

Op zowel de jaarrekening als het jaarverslag werd door het Algemeen Bestuur goedkeuring gegeven. De Algemene ledenvergadering verleent decharge aan de penningmeester en de secretaris.

Aftredende bestuursleden

Vanuit de vergadering van het Algemeen Be-

stuur zijn een aantal leden aftredend: Arjan Ovaa, Raymond Pahlplatz, Denis Frissen en Frans Coolen. Alle leden hebben aangegeven zich herkiesbaar te stellen. Frans Coolen wordt voorgedragen als voorzitter, de vergadering stemt met algemene instemming in met zijn benoeming. Als nieuwe leden van het bestuur worden op voordracht benoemd Marian Baars en Harrie Tolkamp.

Rondvraag en sluiting

Er wordt geen gebruik gemaakt van de rondvraag.

Denis Frissen,

Roermond, 10 februari 2008

CHINA DINO

Van 9 februari tot en met 27 april 2008 staat Maastricht in het teken van de dinosaurus. China Dino is een historische expositie in Centre Céramique rond vier unieke skeletten van Chinese dinosauriers die nog nooit in Europa te zien zijn geweest. Deze skeletten zijn onwaarschijnlijk groot en imposant. Het meest majestueus is de 150 miljoen jaar oude Mamenchisaurus, een kolos van 26 m lang en 30.000 kg zwaar. Kleiner, maar niet minder indrukwekkend zijn de Yangchuanosaurus [zie foto], Lufengosaurus en Tsintaosaurus, elk zo'n 8 m lang en 3.000 kg zwaar! In het Natuurhistorisch Museum Maastricht is voor het eerst de Nederlandse dinosauriër te zien die kon worden gereconstrueerd op basis van de kennis verkregen door bestudering van de dinosauriërs uit China.

FOTO: NATUURHISTORISCH MUSEUM MAASTRICHT

Meer informatie over deze exposities is te vinden op de internetpagina van het Natuurhistorisch Museum Maastricht: www.nhmmaastricht.nl.

WEDSTRIJD NATUURBELEVING

Jongeren tot 27 jaar worden uitgenodigd om deel te nemen aan de essay Natuurbeleving. Er is behoefte aan jong bloed en frisse standpunten!

Natuurbeleving vormt het thema van de Westhoff-lezing van dit jaar. De bijdrage kan in de vorm van een schriftelijke bijdrage van maximaal 1.000 woorden, maar ook middels video of audio en bijvoorbeeld in de vorm van een internetpagina. Alle inzenders worden uitgenodigd aanwezig te zijn bij de Westhoff-lezing van donderdag 29 mei 2008 in de Aula van de Radboud Universiteit in Nijmegen. Inzendingen dienen voor 15 april te zijn aangeleverd via e-mailadres: J.Schaminee@science.ru.nl.

GENOOTSCHAPSDAG 2008

Op zaterdag 9 februari j.l. vond de jaarlijkse Genootschapsdag van 2008 plaats. Ondanks het mooie voorjaarsweer waren tijdens de dag zo'n 250 bezoekers aanwezig. Voor de eerste keer werd een Limburgse natuurquiz georganiseerd en van de aanwezigen vulden ruim 80 personen de formulieren in voor deze wedstrijd. Van de 25 dia's over verschillende natuuronderwerpen kwamen Mai Arets en Jack Theelen uiteindelijk als winnaars uit de bus met 15 goede antwoorden. Mai Arets was de gelukkige winnaar van de GP5. Jack Theelen

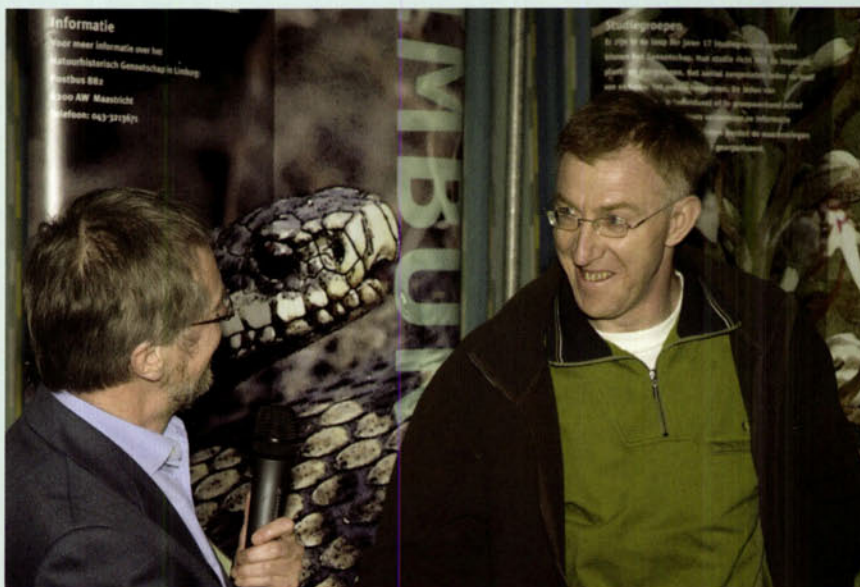

FOTO: H. HEUGERS

ontving als prijs het Actieplan bedreigde soorten Midden- en Noord-Limburg.

Een indruk van de lezingen, inclusief de samenvattingen kunt u nalezen op de internetpagina van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg: www.nhgl.nl onder de rubriek Binnenwerk Buitenwerk.

Het is maar dat u het weet, de volgende Genootschapsdag vindt plaats op zaterdag 28 februari 2009 in het Broekhin College te Roermond.

LANDELIJKE VLINDERDAG

De Vlinderstichting viert feest! In 2008 bestaat De Vlinderstichting 25 jaar. Daarom staat de landelijke dag van de Vlinderstichting op zaterdag 8 maart 2008 in het teken van 25 jaar vlinders en libellen beschermen. Er wordt teruggekeken op het prille begin, het ontstaan van de stichting en haar eerste successen. Maar er wordt ook geke-

ken naar de toekomst, zoals de groeiende Europese samenwerking en plannen voor nachtvlinders en libellen. Parallel aan de lezingen zijn er bij voldoende belangstelling de workshops 'waarnemen met GP5' en 'fotograferen van vlinders en libellen'. De landelijke vlinderdag vindt plaats in de Junushoff te Wageningen.

De medewerkers van De Vlinderstichting nemen dit jaar de invulling van de dag voor hun rekening. U ziet een aantal korte kleurrijke presentaties en prachtige films. Zoals gebruikelijk wordt een Gouden Vlinder uitgereikt aan een of meer personen die zich buitengewoon verdienstelijk hebben gemaakt voor vlinders en hun bescherming. En voor het eerst is er dit jaar ook een aanmoedigingsprijs voor een jong talent.

Tijdens de ruime pauzes zijn er diverse stands te bezoeken met informatie en natuurboeken. Het volledige programma kunt u vinden op www.vlinderstichting.nl.

B I N N E N W E R K B U I T E N W E R K

OP DE INTERNETPAGINA WWW.NHGL.NL IS DE MEEST ACTUELE AGENDA TE RAADPLEGEN

● **ZONDAG 2 MAART** organiseert de **Plantenstudiegroep** een bezoek aan het Natuurhistorisch Museum in Luik, het aquarium en de historische binnenstad. Organisatie Bert Op den Camp (tel. 043-3622808, bodkamp@home.nl). Vertrek om 10.00 uur NS-station Maastricht.

● **WOENSDAG 5 MAART** organiseert de **Vlinderstudiegroep** om 20.00 uur een bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

● **DONDERDAG 6 MAART** verzorgt de **Kring Maastricht** een lezing over de invloed van klimaatveranderingen op de flora en fauna in Nederland door Kars Veling van De Vlinderstichting. Aanvang 19.30 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

● **ZONDAG 9 MAART** organiseert de **Plantenstudiegroep** een geologische wandeling door het lösslandschap rondom Bilzen (B) met als thema het Kwartair en archeologie. Bert Op den Camp (tel. 043-3622808, bodkamp@home.nl) vertrekt om 10.00 uur vanaf NS-station Maastricht.

● **MAANDAG 10 MAART** organiseert de **Kring Heerlen** een lezing over zinkflora. Aanvang 20.00 uur, Stichting Botanische Tuin Kerkrade, St. Hubertuslaan 74, Terwinselen.

● **DONDERDAG 13 MAART** organiseert de **Kring Roermond** een lezing door Jacques Ummels over Roeken en Kerkuilen. Aanvang 20.00 uur in het GroenHuis te Roermond.

● **DONDERDAG 13 MAART** verzorgt de **Mollusken Studiegroep Limburg** een atlasavond bij Stef Keulen. Verplichte opgave viamollusken@nhgl.nl.

● **VRIJDAG 14 MAART** organiseert de **Plantenstudiegroep** om 20.00 uur een lezing over de Zuid-Limburgse bosflora door Karl Eichhorn in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

● **VRIJDAG 14 MAART** organiseert de **Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven** om 19.30 uur een ledenavond in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

● **VRIJDAG 14 MAART** verzorgt de **Herpetologische Studiegroep** een lezing over de Muurhagedis in Limburg. Aanvang 20.00 uur in het GroenHuis in Roermond.

● **ZATERDAG 22 MAART** inventariseert de **Vissenwerkgroep** de Oostrumse beek. Verplichte opgave via vissen@nhgl.nl.

● **ZONDAG 24 MAART** organiseert de **Plantenstudiegroep** een voorjaarswandeling naar de vuursteenmijnen in Ryckholt met als thema het Kwartairen voorjaarsflora. Nigel Harle (tel. 043-4084567, harle@xs4all.nl) vertrekt om 10.00 uur vanaf NS-station Maastricht (oostelijke ingang Meersenerweg) of om 10.15 uur bij de kerk van Gronsveld.

● **WOENSDAG 26 MAART** organiseert

de **Fotostudiegroep** om 20.00 uur een fotovaria-avond in het Groenhuis te Roermond.

● **DONDERDAG 27 MAART** verzorgt Jan Erik Kikkert van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor **Kring Venray** een lezing over bijzondere soorten in de regio Venray. Aanvang 20.00 uur in het gemeenschapshuis in Oostrum.

● **DONDERDAG 27 MAART** verzorgt de **Mollusken Studiegroep Limburg** een atlasavond bij Gerard Majoor. Verplichte opgave via mollusken@nhgl.nl.

● **ZATERDAG 29 MAART** organiseert de **Herpetologische Studiegroep** een Kamsalamanderonderzoek in De Krang/Laagbroek. Vertrek om 10.00 uur bij de kerk in Swartbroek.

● **WOENSDAG 2 APRIL** organiseert de **Vlinderstudiegroep** om 20.00 uur een bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

● **DONDERDAG 3 APRIL** verzorgt Arjan Ovaa voor **Kring Maastricht** om 20.00 uur een lezing over Stichting het Limburgs Landschap in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

● **VRIJDAG 4 APRIL** organiseert de **Vogelstudiegroep** een avond in De Postkoets, Posthuisweg 13, Horn. Aanvang 20.00 uur.

● **ZONDAG 13 APRIL** organiseert **Kring Venlo** een vogelexcursie naar de Kraijelheide. Vertrek om 8.00 uur vanaf de kerk in Boekend.

● **ZONDAG 13 APRIL** organiseert **Kring Heerlen** een excursie naar de voorjaars- en zinkflora langs de Hohnbach (B). Vertrek om 9.30 uur vanaf de parkeerplaats aan de Spooringsel tussen de Groene boord en politiebureau Heerlen.

COLOFON

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

AORES

Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470, kantoor@nhgl.nl, www.nhgl.nl.

DAGELIJKS BESTUUR

F. Coolen (voorzitter), D. Frissen (secretaris), L. Hobus (penningmeester), R. Geraeds (onderzitter) & H. Tolcamp (ondersecretaris).

KANTOOR

H. Heijligers, J. Schiebroek, N. Huizenga, S. Teeuwen & J. Cuypers.

LEDENADMINISTRATIE

O. Weinreich, ledenadministratie@nhgl.nl, Giro: 1036366. BIC: PSTBNL 21, IBAN: NL06 PSTB 0001 0363 66 België: 000-1501743-54.

LIDMAATSCHAP/BESTELLINGEN

€ 27,50 p/j. Leden t/m 23 j. & 65+ € 13,75; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 82,50. Publicaties zijn te bestellen bij bureau NHGL. Losse nummers € 4; leden € 3,50 m.u.v. themanummers (incl. porto).

PADDESTOLENSTUDIEGROEP

P. Kelderman, Herkenbroekerweg 23, 6301 EG Valkenburg, paddestoelen@nhgl.nl.

VISSENWERKGROEP

E. Binnendijk, Arienswei 5B, 5912 JB Venlo, vissen@nhgl.nl.

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

W. Jansen, Wilhelminalaan 85, 6042 EM Roermond, sprinkhanen@nhgl.nl.

VOGELSTUDIEGROEP

R. van der Laak, Bethlehemstraat 34, 641B GK Heerlen, vogels@nhgl.nl.

MOSSENSTUDIEGROEP

P. Spreuwenberg, Kleikoeleweg 25, 6371 AD Landgraaf, mossen@nhgl.nl.

WERKGROEP DRIESTRUIK

W. Jansen, Wilhelminalaan 85, 6042 EM Roermond, driestruik@nhgl.nl.

LIBELLENSTUDIEGROEP

J. Hermans, Hertestraat 21, 6067 ER Linne, libellen@nhgl.nl.

MOLLUSKENSTUDIEGROEP LIMBURG

S. Keulen, Mesweg 10, 6336 VT Hulsberg, mollusken@nhgl.nl.

FOTOSTUDIEGROEP

B. Morelissen, Agrimonie 14, 5931 ST Tegelen, foto@nhgl.nl.

WATZITOAAAR.NL

A. Heijnen, Mockenborg 44, 6228 CR Maastricht, watzitdaar@nhgl.nl.

KRINGEN

KRING MAASTRICHT

B. Op den Camp, Ambiorixweg 5, 6225 CJ Maastricht, maastricht@nhgl.nl.

KRING HEERLEN

P. Spreuwenberg, Kleikoeleweg 25, 6371 AD Landgraaf, heerlen@nhgl.nl.

KRING VENLO

J. Eenshuistra, L. van Beierenstraat 1, 5913 VM Venlo, venlo@nhgl.nl.

KRING ROERMOND

M. de Ponti, Parklaan 10, 6045 BT Roermond, roermond@nhgl.nl.

KRING VENRAY

H. Alards, Dokter Kortmannweg 24, 5804 BA Venray, venray@nhgl.nl.

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

REOACTIE

G. Verschoor & H. Heijligers (hoofdredactie), J. Hermans, M. Lejeune, A. Lenders, A. Ovaa & J. Willems. redactie@nhgl.nl.

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op www.nhgl.nl.

BASISONTWERP

J. Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht. LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, Grafische communicatie, Maastricht, mvandemanakker@xs4all.nl.

EDITING SUMMARIES

J. Klerkx, Maastricht.

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen.

COPYRIGHT

Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

Het uitgeven van het Natuurhistorisch Maandblad wordt mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de provincie Limburg.

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten, snl@nhgl.nl.

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg, lierelei@nhgl.nl.

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van de waarnemingsgegevens van het NHGL, natuurbank@nhgl.nl.

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAÏK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg. Postbus 2235, 6201 HA Maastricht, vanschajkstichting@nhgl.nl.

STUDIEGROEPEN

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

D. Frissen, Hemelrijkstraat 6, 6301 AK Valkenburg, herpetofauna@nhgl.nl.

PLANTENSTUDIEGROEP

O. Op den Kamp, Canisiusstraat 40, 6462 XJ Kerkrade, planten@nhgl.nl.

STUDIEGROEP ONOERAAROSE KALKSTEENGROEVEN

G. Beckers, Moesdaal 75, 622B HX Maastricht, sok@nhgl.nl.

VLINDERSTUDIEGROEP

J. Queis, Spaanse singel 2, 6191 GK Beek, vlinders@nhgl.nl.

ZOOGERENWERKGROEP

L. Verheggen, Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde, zoogdieren@nhgl.nl.

NACHTVLINDERMONITORINGSPROJECT

DOE MEE EN VERDIEP UZELF IN HET NACHTELIJK LEVEN VAN UW TUIN!

In 2007 zijn de resultaten vergeleken van de inventarisaties van drie tuinen in Limburg op het voorkomen van grote nachtvinders (macro's). Niet alleen zijn deze inventarisaties op eenvoudige wijze uit te voeren, ook leverde het nachtelijke speurwerk bijzondere waarnemingen voor Limburg op.

Gezien de verrassende resultaten is het idee ontstaan voor het opzetten van een nachtvlindermonitoringsnetwerk in tuinen in Limburg om meer te weten te komen over de verspreiding en ecologie van macro-nachtvinders.

Doet u mee?

NACHTVLINDERPROTOCOL LIMBURG

Vanaf 2008 wordt op kleine schaal gestart met een synchrone telling van nachtvinders over geheel Limburg. We zoeken daarvoor mensen woonachtig in Limburg die ongeveer 15 tot 20 keer per jaar in hun tuin met een laken of lichtval de macro-nachtvinders willen inventariseren. Om onderlinge vergelijking van de resultaten mogelijk te maken, is een gestandaardiseerde wijze van tellen uitgedacht,

die zal worden uitgewerkt in een beknopte handleiding. Als u zich opgeeft voor het project, krijgt u die via e-mail toegestuurd.

Belangrijk is dat wordt geteld in de periode vanaf 1 april tot 15 november. Er wordt minstens twee keer per maand geteld en tussen twee opeenvolgende meetdata liggen minstens 10 dagen. Er wordt gebruik gemaakt van een Skinner-val of laken met een menglichtlamp of een black-light. De waarnemingen kunnen worden genoteerd in een speciaal daarvoor ontwikkeld digitaal waarnemingsformulier en aan het eind van het seizoen naar onderstaand e-mailadres toegezonden. Dus...

Ontsteek uw licht!

INFORMATIE EN OPGAVE

Meer informatie over dit project kunt u vinden op de internetpagina van het genootschap (www.nhgl.nl) onder 'activiteiten' en 'binnenwerk buitenwerk'. Voor vragen en opgave kunt u contact opnemen Jan Boeren, Ernest van Asseldonk en Guido Verschoor via het e-mailadres: NML@nhgl.nl.

INHOUDSOPGAVE

- 37** KLEIN GLASKROOS TERUG IN LIMBURG
P. Verbeek & P. van den Munckhof
Na de natuurontwikkeling in het Nieuwe Heerenven op Landgoed De Hamert nam het aantal aanwezige soorten van de landelijke Rode lijst sterk toe. In oktober 2006 werd tijdens een inventarisatie het zeer zeldzame Klein glaskroos ontdekt in het natuurgebied. Ook in het najaar 2007 was de soort talrijk aanwezig. Gelet op de nog steeds lage vegetatiebedekking is het goed mogelijk, dat de soort het hier nog lang vol houdt.
- 41** DE HAMBEEK ALS TIJDELIJK HABITAT VOOR DE ZUIDELIJKE OEVERLIBEL
R. Geraeds
In juli en augustus zijn langs de Hambeek bij Roermond verschillende exemplaren van de Zuidelijke oeverlibel aangetroffen. In verband met de aanleg van vispassages in de Hambeek en in de Roer, is de Hambeek tijdelijk van de Roer afgedamd, waardoor een geschikt biotoop voor deze soort is ontstaan. De waarnemingen tonen aan dat de Zuidelijke oeverlibel in staat is om snel nieuwe leefgebieden te koloniseren. Ze zal in de Hambeek echter geen vaste voet aan de grond krijgen.
- 44** DE AMFIBIEËN EN REPTIELEN VAN HET BOSBEEKDAL (MEINWEGGEBIED)
Verslag van een vijftal excursies van de Herpetologische studiegroep
A. Lenders
Vanaf het jaar 2003 houdt de Herpetologische Studiegroep jaarlijks een excursie naar het Bosbeekdal in het Meinweggebied. De reptielenwaarnemingen tijdens deze excursies lijken op verdroging van het biotoop te duiden, waarbij vochtminnende soorten in aantal afnemen. Het relatief lage aantal aangetroffen amfibieën lijkt dit te bevestigen. Verder onderzoek zal nodig zijn om hier meer duidelijkheid in te verschaffen.
- 47** MEDEDELING
Een nieuwkomer in Nederland: Robiniagalmug
- 50** ONDER DE AANDACHT
- 51** BINNENWERK BUITENWERK
- 52** COLOFON